

SUN'IY INTELLEKT YORDAMIDA INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA HUQUQIY LEKSIKANING PRAGMATIK XUSUSIYATLARINI TAHLIL QILISH VA TARJIMA MUAMMOLARI

Raxmonova Sarvinoz Rustamjon qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti mustaqil izlanuvchisi doniyors0115@gmail.com 99138 99

56

Annotatsiya: Mazkur tezisdagi ingliz va o'zbek tillarida huquq sohasiga oid leksik birliklarning pragmatik xususiyatlari tahlil qilinadi hamda ularni tarjima qilishda yuzaga keladigan muammolar sun'iy intellekt texnologiyalari nuqtai nazaridan yoritiladi. Shuningdek, huquqiy terminlarning kontekstual qo'llanilishi va ularning funksional-semantik xususiyatlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: huquqiy leksika, pragmatika, sun'iy intellekt, tarjima, diskurs, terminologiya.

Abstract: This thesis analyzes the pragmatic features of legal lexical units in English and Uzbek and examines the problems arising in their translation from the perspective of artificial intelligence technologies. It also considers the contextual usage of legal terms and their functional-semantic characteristics.

Keywords: legal lexis, pragmatics, artificial intelligence, translation, discourse, terminology.

Аннотация: В данной тезисе анализируются прагматические особенности лексических единиц правовой сферы в английском и узбекском языках, а также рассматриваются проблемы, возникающие при их переводе с точки зрения технологий искусственного интеллекта. Кроме того, исследуются контекстуальное употребление юридических терминов и их функционально-семантические характеристики.

Ключевые слова: юридическая лексика, прагматика, искусственный интеллект, перевод, дискурс, терминология.

Zamonaviy tilshunoslikda pragmatika til birliklarining nutq jarayonidagi qo'llanishini, ularning kontekstga bog'liqligini hamda kommunikativ maqsad bilan uyg'unligini o'rganadi.¹⁶ Aynan pragmatik yondashuv huquqiy tilni chuqur anglashda asosiy metodologik vosita hisoblanadi.

Pragmatik yondashuvga ko'ra, til birliklari faqat grammatik yoki semantik birlik sifatida emas, balki real nutq jarayonida ma'lum maqsadni amalga oshiruvchi vosita sifatida talqin etiladi.¹⁷ Shu nuqtai nazardan, huquqiy terminlarni faqat lug'aviy ma'noda emas, balki ularning amaliy vazifasi orqali tahlil qilish zarur deb hisoblayman.

Huquqiy diskurs esa o'zining yuqori darajadagi rasmiyligi, aniqligi va normativligi bilan ajralib turadi. Unda qo'llaniladigan leksik birliklar huquqiy oqibatlarga ega bo'lganligi sababli, ularning noto'g'ri talqin qilinishi jiddiy muammolarga olib kelishi mumkin.¹⁸

¹⁶ Ferdinand de Saussure. Cours de linguistique générale. — Payot : Lausanne, 1996. — 45p, 336 p.

¹⁷ Searle J. R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. — Cambridge : Cambridge University Press, 1969. — 23p, 203 p.

¹⁸ Tiersma P. M. Legal Language. — Chicago : University of Chicago Press, 1999. — 78p, 321 p.

Ushbu xususiyatlar huquqiy tarjimada xatolarga yo'l qo'yilishini keskin oshiradi, chunki kichik tafovut ham mazmunni o'zgartirishi mumkin.

Ingliz va o'zbek tillarida huquqiy leksikani qiyosiy o'rganish tarjima jarayonida ayniqsa muhimdir. Chunki har ikki til turli huquqiy tizimlarga mansub bo'lib, ularning terminologik tizimi ham sezilarli farqlarga ega. Bu esa tarjimada nafaqat semantik, balki pragmatik moslikni ta'minlash zaruratini yuzaga keltiradi.¹⁹ Qiyosiy yondashuv tarjimada pragmatik moslikni ta'minlashning eng samarali usullaridan biridir.

Huquqiy leksik birliklarning pragmatik xususiyatlari ularning nutqdagi vazifasi, kontekstga bog'liqligi va kommunikativ maqsad bilan belgilanadi. Til birliklarining ko'p ma'noliligi ham pragmatik jihatdan muhim bo'lib, ularning turli vaziyatlarda turlicha talqin qilinishiga sabab bo'ladi.²⁰ Kontekstni hisobga olmasdan huquqiy terminlarni tahlil qilish noto'g'ri natijalarga olib keladi.

Masalan, ingliz tilidagi "consideration" termini umumiy tilda "ko'rib chiqish" ma'nosini anglatadi, huquqiy diskursda u "shartnoma tuzishda taraflarning o'zaro manfaat almashinuvi"ni ifodalaydi.²¹ Bunday terminlarni tarjima qilishda funksional va kontekstual yondashuvni afzal ko'rish kerak. Shu bois ushbu terminni tarjima qilishda faqat lug'aviy ma'noga emas, balki uning huquqiy funksiyasiga ham e'tibor qaratish lozim.

Yana bir misol sifatida "liability" terminini keltirish mumkin. Ushbu termin turli kontekstlarda "javobgarlik", "majburiyat" yoki "qarzdorlik" ma'nolarida qo'llaniladi. Bu esa tarjimonda yuqori darajadagi pragmatik kompetensiya mavjud bo'lishini talab etadi.²² Tarjimonning huquqiy bilimlari bu terminlarni to'g'ri aniqlash uchun zarur.

O'zbek tilidagi huquqiy terminlar ham milliy huquq tizimi bilan uzviy bog'liqdir. Masalan, "majburiyat", "javobgarlik", "huquqbuzarlik" kabi birliklar aniq huquqiy mazmunni ifodalaydi va ularni boshqa tilga tarjima qilishda funksional moslikni saqlash muhimdir.²³ Milliy xususiyatlarni hisobga olmasdan tarjima qilish, huquqiy mazmunni noto'g'ri yetkazish xavfini oshiradi.

Leksik birliklarning funksional-semantik xususiyatlarini o'rganish ularning nutqdagi real qo'llanilishini aniqlashga yordam beradi. Bu esa tarjima jarayonida adekvat variantni tanlash imkonini beradi.²⁴ Tarjimada terminning funksiyasini birinchi o'ringa qo'yish lozim, shaklidan ustun.

Sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi huquqiy matnlarni tahlil qilish va tarjima qilishda yangi imkoniyatlarni yaratdi. Ayniqsa, neyron tarmoqlarga asoslangan tarjima tizimlari katta hajmdagi matnlarni qayta ishlash orqali terminlarning qo'llanish qonuniyatlarini aniqlash imkonini beradi. Biroq, bunday tizimlar hali ham kontekstual va pragmatik nozikliklarni to'liq anglay olmaydi.²⁵ Sun'iy intellekt hozircha pragmatik nozikliklarni to'liq anglay olmaydi, shuning uchun inson omili muhimligini saqlab qoladi.

¹⁹ Nida E. A. Toward a Science of Translating. — Leiden : Brill, 1964. — 89p, 331 p.

²⁰ Crystal D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics. — Oxford : Blackwell, 2008. — 156p, 529 p.

²¹ Garner B. A. Black's Law Dictionary. — St. Paul : West Publishing, 2004. — 214p, 1800 p.

²² Komissarov V. N. Teoriya perevoda. — M. : Vysshaya shkola, 1990. — 65p, 253 p.

²³ Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining izohli lug'ati. — Toshkent : Fan, 2006. — 52p, 680 b.

²⁴ Mirtoljayev M. Hozirgi o'zbek tili leksikologiyasi. — Toshkent : O'qituvchi, 2010. — 134p, 240 b.

²⁵ Vinogradov V. V. Osnovy obshchego yazykoznaniya. — M. : Vysshaya shkola, 2001. — 101p, 312 p.

Shu sababli, huquqiy tarjimada sun'iy intellektdan foydalanishda inson omili muhim ahamiyat kasb etadi. Tarjimon nafaqat tilshunoslik bilimlariga, balki huquqiy bilimlarga ham ega bo'lishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, ingliz va o'zbek tillarida huquqiy leksikaning pragmatik xususiyatlari ularni tarjima qilish jarayonida muhim rol o'ynaydi. Tarjimada nafaqat semantik, balki funksional va kontekstual moslikni ta'minlash zarur.

Sun'iy intellekt texnologiyalari ushbu jarayonni sezilarli darajada yengillashtiradi, biroq ular hali to'liq mukammal emas. Shu sababli, kelgusida pragmatik komponentlarni sun'iy intellekt tizimlariga integratsiya qilish dolzarb ilmiy yo'nalishlardan biri bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Austin J. L. How to Do Things with Words. — Oxford : Oxford University Press, 1962. — 45p, 168.
2. Crystal D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics. — Oxford : Blackwell, 2008. — 156p, 529.
3. Garner B. A. Black's Law Dictionary. — St. Paul : West Publishing, 2004. — 214p, 1800.
4. Komissarov V. N. Teoriya perevoda. — M. : Vysshaya shkola, 1990. — 65p, 253.
5. Mirtojiev M. Hozirgi o'zbek tili leksikologiyasi. — Toshkent : O'qituvchi, 2010. — 134p, 240.
6. Nida E. A. Toward a Science of Translating. — Leiden : Brill, 1964. — 89p, 331.
7. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining izohli lug'ati. — Toshkent : Fan, 2006. — 52p, 680.
8. Searle J. R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. — Cambridge : Cambridge University Press, 1969. — 23p, 203.
9. Tiersma P. M. Legal Language. — Chicago : University of Chicago Press, 1999. — 78p, 321.
10. Vinogradov V. V. Osnovy obshchego yazykoznaniya. — M. : Vysshaya shkola, 2001. — 101p, 312.